

WYZWANIA I DOBRE PRAKTYKI ZWIĄZANE Z PROMOWANIEM POCZUCIA OBYWATELSTWA ORAZ WARTOŚCI WOLNOŚCI, TOLERANCJI I NIEDYSKRYMINACJI POPRAWIEZ EDUKACJĘ

RAPORT Z BADAŃ

DOMINIQUE DANAU (SAGO RESEARCH)
FLORENCE PAULY (P& F CONSULTING)

Projekt współfinansowany w ramach programu Unii Europejskiej „Erasmus+”

Agreement N° 2017-3538

Project N° 592113-EPP-1-2017-1-BE-EPPKA3-IP1-SOC-IN

We współpracy z partnerami:

OBESU
Projecting Network of
European School Student Unions

STRESZCZENIE

W ramach [projektu](#) EU CONVINCe (COmmoN Values INClusive Education) (2018-2020) w 2018 r. przeprowadzono badanie na temat **wyzwań i dobrych praktyk związanych z promowaniem** - poprzez edukację - **poczucia obywatelstwa oraz uniwersalnych wartości**, takich jak wolność, tolerancja i niedyskryminacja. Nad projektem czuwała grupa doradcza koordynowana przez ETUCE (Europejski Komitet Związków Zawodowych Oświaty i Nauki), EFEE (Europejska Federacja Pracodawców w Sektorze Edukacji) i ESHA (Europejskie Stowarzyszenie Dyrektorów Szkół).

Wszyscy członkowie trzech organizacji zostali zaproszeni do podzielenia się online swoimi obserwacjami i wyzwaniami, jak również dobrymi praktykami w sześciu grupach tematycznych:

1. Edukacja obywatelska i demokratyczna kultura szkolna.
2. Nauczanie wielokulturowych kontekstach uczenia się narzec dialogu międzykulturowego.
3. Nauczanie kontrowersyjnych i drażliwych kwestii.
4. Obywatelstwo cyfrowe i e-bezpieczeństwo.
5. Przywództwo szkolne i podejście „szkoła jako całość”.
6. Edukacja włączająca jako narzędzie zapobiegające radykalizacji, przemocy i ekstremizmowi.

Na ankietę internetową odpowiedziało 91 organizacji zawodowych reprezentowanych przez 107 respondentów pochodzących z 46 regionów/krajów w Europie. Dzięki ankiecie pozyskano liczne dane, które mogą umożliwić wymianę informacji na temat nauczania uniwersalnych wartości i promowania poczucia obywatelstwa, ze szczególnym uwzględnieniem szkolnictwa średniego, zarówno w ramach programów nauczania instytucji edukacyjnych (formalne uczenie się), jak i zajęć pozalekcyjnych (nieformalne uczenie się).

Według respondentów **wspólne wartości** są obecnie osadzone na kilka sposobów w środowisku edukacyjnym: w przedmiotach zorientowanych na wartości (jak np. zajęcia na temat praw człowieka), w przedmiotach pokrewnych (np. historia lub filozofia) lub są transwersalnie zintegrowane w programie nauczania. W niektórych krajach mogą być stosowane jednocześnie różne podejścia. Podejścia mogą ponadto różnić się w zależności od specyfiki regionalnej, władz odpowiedzialnych za organizację edukacji, poziomu edukacji, w poszczególnych szkołach, a nawet pomiędzy nauczycielami.

Badanie potwierdziło, że różne elementy systemu edukacji (np. polityka szkolna, program nauczania, partnerstwa) są ze sobą powiązane i rzeczywiście funkcjonują jako „system” - części składowe są współzależne i zmiany w jednej części pociągają za sobą zmiany w pozostałych częściach. Wymaga to stosowania **podejścia „szkoła jako całość”**, które doprowadziłoby do trwałych i systemowych zmian w środowisku edukacyjnym, umożliwiając osiągnięcie włączającej,

równej i wysokiej jakości edukacji dla wszystkich. Podejście „szkoła jako całość” zakłada większą autonomię zawodową połączoną z mechanizmami wspomagającymi odpowiedzialność, co pozwala szkołom na określenie najlepszego rozwiązania zaspokajającego specyficzne potrzeby społeczności szkolnej oraz sprzyjającego rozproszonemu przywództwu, procesom oceny szkolnej umożliwiającym poprawę oraz zaangażowaniu szerokiego grona lokalnych interesariuszy, w tym rodziców/opiekunów. Badanie pokazało, że elementy tego podejścia są wdrażane we wszystkich krajach, jednakże niezbędne jest zapewnienie dalszej uwagi i wsparcia, między innymi w postaci **ram polityki wsparcia**.

Zawarte w raporcie **wnioski** z badania są jednocześnie **zaleceniami**. Zalecenia obejmują praktyki stosowane przez respondentów w celu sprostania napotykanym wyzwaniom. Jednocześnie stanowią one połączenie „nowych”, „obiecujących” i „dobrych” praktyk, które dostarczają nauczycielom, pedagogom i instytucjom edukacyjnym narzędzi i sposobów lepszego radzenia sobie z kwestiami związanymi z obywatelstwem zarówno w klasie, jak i na zajęciach pozalekcyjnych.

Aby **skutecznie wspierać edukację włączającą**, w tym edukację obywatelską i wartości uniwersalne, należy dokładnie przeanalizować następujące kwestie.

- Powinny istnieć **ramy polityki wsparcia** określające obowiązki kierownictwa szkół i personelu w kluczowych kwestiach, takich jak obywatelstwo cyfrowe i e-bezpieczeństwo, a także definiujące, kto odpowiada za komunikację z rodzicami/opiekunami i innymi interesariuszami w celu zapewnienia zaufania i szacunku. Włączenie społeczne i równość uważa się za podstawowe zasady kierujące polityką i planami edukacyjnymi. W różnych krajach opracowywane są strategie najwyższego szczebla (takie jak strategie krajowe), ramy edukacji obywatelskiej lub plany działania wspierające edukację obywatelską.
- Aby ramy polityki wsparcia były skuteczne i obejmowały wszystkie poziomy, **muszą im towarzyszyć odpowiednie zasoby** (czas, personel, środki finansowe i techniczne). Aby zmierzyć się z rozpoznanymi wyzwaniami, konieczne jest **pełne zaangażowanie wszystkich** interesariuszy, w tym pracodawców z sektora edukacji, dyrekcji szkół i nauczycieli, w podejmowanie obowiązków.
- **Ramy polityki wsparcia na rzecz demokratycznego obywatelstwa i edukacji włączającej należy rozwijać przy zaangażowaniu społecznych partnerów edukacyjnych**, gdyż dobrze odpowiada to zapotrzebowaniu na współpracę między różnymi interesariuszami i wspólne zarządzanie. W tym kontekście zasadnicze znaczenie wydaje się mieć zaangażowanie nauczycieli we wszystkie kwestie związane z edukacją na poziomie polityki i praktyki.
- W celu **zmniejszenia luk we wdrażaniu** proponuje się kształtowanie polityki w oparciu o fakty, przy czym jako możliwą strategię zaleca się uwzględnianie **szczegółowych systemów oceny** w obszarach obywatelstwa i edukacji włączającej. Odpowiednie systemy oceny pozwoliłyby zidentyfikować najsukuteczniejsze praktyki w celu rozwiązania złożonego problemu wdrażania. Systemy oceny musiałyby obejmować różne poziomy, tj. od poziomu ucznia do poziomu szkoły.
- Należy zapewnić **wsparcie dla nauczycieli** w realizacji edukacji obywatelskiej, aby ułatwić im radzenie sobie z różnorodnością, kontrowersyjnymi i drażliwymi kwestiami w klasie, jak również obywatelstwem cyfrowym. Z badania **jednoznacznie wynika, że**

wszyscy respondenci cenią sobie szkolenia i rozwój zawodowy oraz uważają wsparcie dla nauczycieli i innych pracowników oświaty za niezbędne do funkcjonowania w różnorodnym środowisku edukacyjnym. Ponadto w procesie nauczania i uczenia się niezbędne jest nawiązanie konstruktywnej komunikacji pomiędzy nauczycielami a uczniami. Wspieranie nauczycieli w konfrontacji z wymagającymi sytuacjami w klasie musi stanowić połączenie (1) stosownych ram polityki określających odpowiedzialność wyższej kadry kierowniczej i personelu w kluczowych kwestiach, takich jak zachowanie, dyscyplina, komunikacja z rodzicami/opiekunami i organizacjami zewnętrznymi oraz (2) możliwości wyrażania przez nauczycieli swoich obaw, otrzymywania wsparcia od innych nauczycieli i wymiany dobrych praktyk. Kluczowy jest zarówno **początkowy, jak i stały rozwój zawodowy nauczycieli** w celu lepszego radzenia sobie z kontrowersyjnymi i drażliwymi kwestiami, stworzenia pozytywnej i bezpiecznej atmosfery w klasie i poza nią, podniesienia świadomości na temat różnorodności i kształcenia krytycznego myślenia. Jednakże te komponenty nadal nie są w dostatecznym stopniu uwzględniane w kształceniu i szkoleniu nauczycieli.

- Za skuteczne podejście do promowania edukacji włączającej uważa się **silniejsze zaangażowanie i tworzenie sieci kontaktów wśród nauczycieli, pedagogów, dyrektorów szkół, rodziców i uczniów w ramach życia szkolnego** („szkoła jako całość”), przyczyniające się do bardziej demokratycznego środowiska uczenia się, które umożliwia uczniom doświadczanie demokracji i wzajemnego szacunku („demokratyczna kultura szkolna”). Jednocześnie przydatne byłyby również szkolenia/doradztwo dla dyrektorów szkół i nauczycieli w celu poprawy współpracy między szkołami a rodzicami/opiekunami z różnych środowisk (kulturowych). Ponadto za skuteczną strategię wspierania uczniów bardziej podatnych na zagrożenia uważa się ścisłą współpracę z rodzicami/opiekunami w kwestiach związanych z samopoczuciem poszczególnych uczniów.
- **Demokratyczna kultura szkolna** ceni sobie różnorodność, pozwala na dyskusje na kontrowersyjne tematy i opiera się na **aktywnym udziale uczniów i nauczycieli**. Respondenci badania CONVINCCE jako skuteczny sposób docenienia różnorodności wskazali szkolenia ułatwiające nauczycielom radzenie sobie z różnicami i różnorodnością w klasie. Jako skuteczne wskazuje się również ustanowienie jasnych polityk i programów mających na celu przeciwdziałanie dyskryminacji i wykluczeniu oraz zapobieganie im, a także **podejścia ukierunkowanego na ucznia i uczenia się opartego na uczestnictwie**. Podczas prowadzenia dyskusji na kontrowersyjne tematy w klasie za najbardziej skuteczne uważa się **„zrównoważone podejście”**, w ramach którego nauczyciel przedstawia uczniom szeroką gamę alternatywnych poglądów na dany temat oraz podejście, w ramach którego nauczyciel sam decyduje o metodzie w zależności od kontekstu edukacyjnego. Ponieważ kwestie kontrowersyjne są w dużej mierze uzależnione od kontekstu, nie ma gwarancji, że strategia, która działa w jednym otoczeniu, zadziała również w innym środowisku. Jeżeli chodzi o wybór podejścia, respondenci podkreślają znaczenie otoczenia edukacyjnego i okoliczności, w których odbywa się dyskusja.
- Kluczowym elementem podejścia „szkoła jako całość”, a zarazem wyzwaniem jest **zaangażowane przywództwo szkolne**. W związku z tym kierownictwo szkoły należy wspierać odpowiednimi środkami, w tym w zakresie rozwoju zawodowego. Przywództwo dystrybucyjne musi iść w parze z rozwojem zdolności przywódczych kadry szkolnej.
- Wiedza, umiejętności i postawy niezbędne do tego, by stać się aktywnym obywatelem,

są nauczane nie tylko w klasie, dlatego też odpowiednie ramy polityki powinny **łączyć programy nauczania w szkole z zajęciami pozalekcyjnymi**. Najpopularniejsze zajęcia pozalekcyjne to wycieczki i wyjścia kulturalne, zajęcia artystyczne i sportowe oraz kółka zainteresowań. Szczególnym wyzwaniem jest organizacja zajęć pozalekcyjnych, które często są uzależnione od osobistego zaangażowania dyrektorów szkół i nauczycieli.

- **Obywatelstwo cyfrowe** - wspieranie dzieci i młodzieży w bezpiecznym, skutecznym, krytycznym i odpowiedzialnym uczestnictwie w świecie mediów społecznościowych i technologii cyfrowych stało się priorytetem dla pedagogów na całym świecie. Na szczęblu UE podjęto różne inicjatywy mające na celu wspieranie państw członkowskich w dalszym rozwijaniu poprzez edukację otwartych, tolerancyjnych i zróżnicowanych społeczeństw. Większość respondentów za skuteczne podejście uważa dyskusje w klasie na temat wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych, stosujące metodę rozwiązywania problemów poprzez prezentowanie dezinformacji w mediach (społecznościowych) i reagowanie na nie, a także opracowywanie zajęć z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych i mediów społecznościowych, w których uczniowie mogą zadawać życiowe pytania i odpowiadać na nie w otwartej dyskusji. **Rozwijanie krytycznego myślenia i rozumienia** jest postrzegane jako niezbędne dla rozwoju dzieci i młodzieży w cyfrowym świecie i jest uważane za kluczowe dla edukacji obywatelskiej i obywatelstwa cyfrowego.
- **Ekstremizm i leżące u jego podstaw siły radykalizacji** należą do najbardziej rozpowszechnionych wyzwań naszych czasów. Młodzi ludzie są podatni na przesłania organizacji ekstremistycznych. Respondenci ankiety zalecają połączenie zajęć lekcyjnych i pozalekcyjnych w celu zapobiegania radykalizacji i ekstremizmowi wśród uczniów, np. wspólna praca uczniów z różnych środowisk w klasie, promocja lokalnych organizacji młodzieżowych, sportowych lub kulturalnych, odwiedzanie wystaw i omawianie istotnych kwestii społecznych, jak również zapraszanie na lekcje uznanych osobistości z różnych społeczności, aby opowiedziały o swojej działalności.

Badanie CONVINCENCE pokazało, że istnieją inicjatywy, które mogą pomóc nauczycielom, kadrze kierowniczej szkół i społeczności edukacyjnej w lepszym radzeniu sobie z kwestiami związanymi z obywatelstwem, prawami człowieka i podstawowymi wartościami zarówno podczas zajęć lekcyjnych, jak i pozalekcyjnych. Inicjatywy te dostarczają zróżnicowanych narzędzi i metod, które obejmują m.in. „projekty” (nowe i obiecujące praktyki) czy ramy prawne dla edukacji włączającej i promowania obywatelstwa. Do wykonania dalszej analizy dobrych przykładów i praktyk w ich lokalnym kontekście oraz dalszej analizy potencjału transferowego najbardziej obiecujących dobrych przykładów/praktyk wskazane byłoby przeprowadzenie badania uzupełniającego.

